

Л 2009

13344к

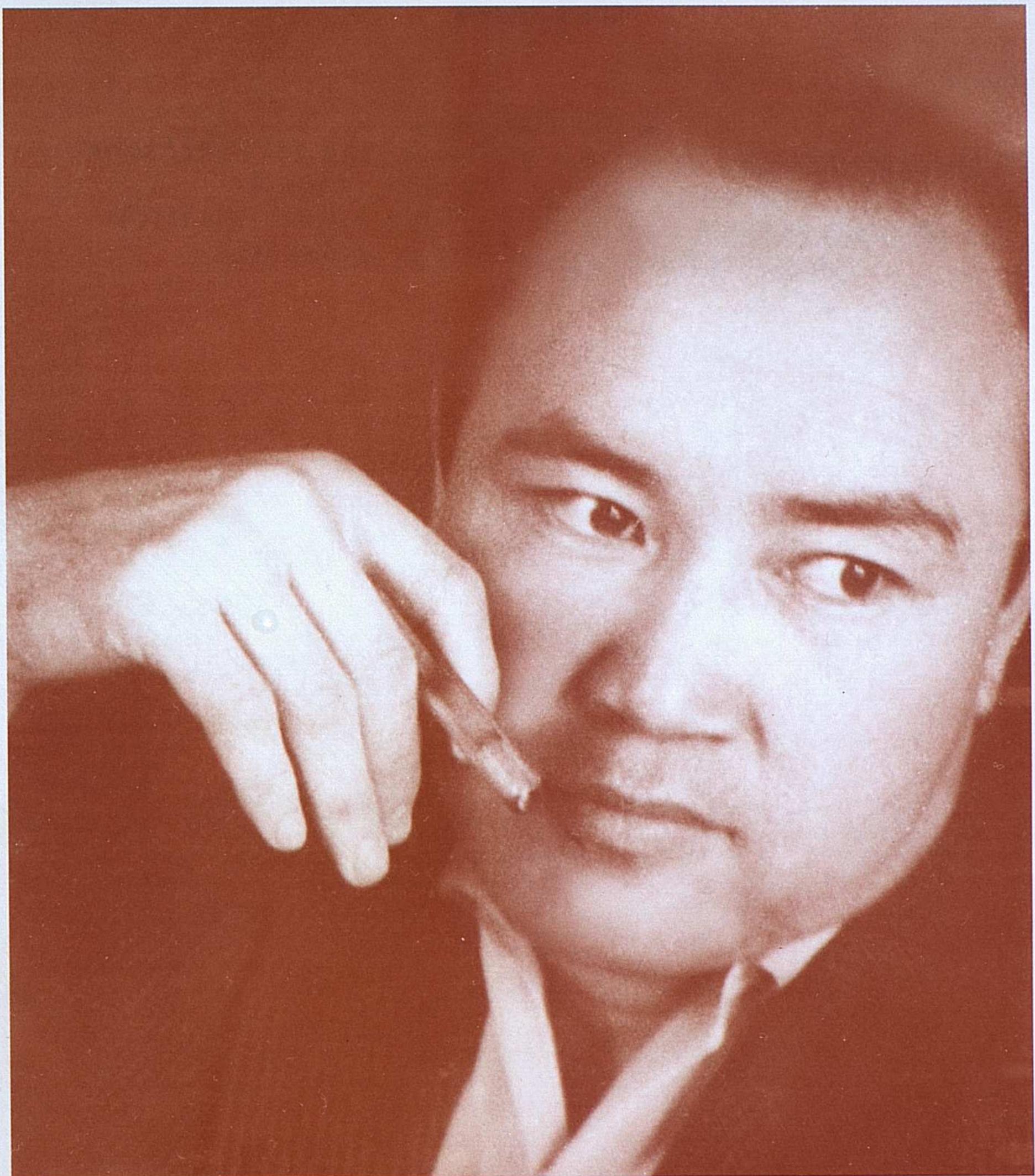
СЫРДАРИЯ КИТАПХАНАСЫ

ҚОМШАБАЙ
СҮЙЕНИШ

ШЫГАРМАЛАРЫ

**"МЭДЕНИ МУРА"
МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ КІТАП СЕРИЯЛАРЫ
КАЗАКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ТҮНГҮШ ПРЕЗИДЕНТІ НҰРСҰЛАН НАЗАРБАЕВТЫҢ
БАСТАМАСЫ БОЙЫНША ШЫГАРЫЛДЫ**

Редакция алқасы

Құл-Мұхаммед М. А., төрага

Алматов А.

Әбдікәрімов Ш.

Әлжік О.

Бердібаев Р.

Досжан Д.

Кәрібозұлы Б., жауапты редактор

Қасқабасов С.

Қоңыратбаев Т.

Момынбаев Б.

Оразбай И.

Рахматулла Ж.

Сейсекеева К.

СЫРДАРИЯ КІТАПХАНАСЫ

КЫЗЫЛОРДА ОБЛАСЫНЫҢ ӘКІМДІГІ
ҚОРҚЫТ АТА АТЫНДАҒЫ
КЫЗЫЛОРДА МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТИ

КОМШАБАЙ
СҮЙЕНІШ

ШЫҒАРМАЛАРЫ

ЕКІНШІ ТОМ

“ФОЛИАНТ” БАСПАСЫ
АСТАНА-2008

**ББК 84 Қаз 7-5
С 90**

Кітап Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің жанындағы «Халықаралық Қорқыт Ата мұраларын ғылыми-зерттеу орталығы» қоғамдық бірлестігінде дайындалып, баспаға университет Ғылыми Кеңесінің шешімімен ұсынылды

Пікір жазғандар:

Б. Қарібозұлы – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің профессоры, филология ғылымдарының докторы;
Ә. Рахымбекұлы – ақын, Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі

С 90 Сүйеніш Қомшабай.

**Шығармалары. Екі томдық. – Астана: Фолиант, 2008.
Т. 2. – 384 б.**

ISBN 9965-35-453-7

«Сырдария кітапханасының» құрамында беріліп отырған Қ.Сүйеніштің шығармалар жинағының II томына ақынның әр жылдарда жарық көрген кітаптарынан алынған өлеңдері енгізілді. Бұл өлеңдер – ақынның адал жаны мен адам дең соққан жылы жүрегінің сыртқа шыққан лебізіндегі мұңды туындылар. Ақын мұнды – оқырмандарын өмірден түңілуге емес, керісінше өмір сүруге ұмтылуға, өмірді сүюге жетелейтін нұрлы да сырлы сезім. Ойшыл ақын өлеңдерінің мазмұны мұңға бөлense, мұң ақын туындыларындағы негізгі сарын болса, бұл да өнер зандаудыңғына қайшы келмейтін сипат.

Оқырманның ойына олжа салып, сезімін сергітетін шынайы өлең үлгілері – шын ақынның тартуы.

Кітап көпшілік оқырман қауымға арналған.

ББК 84 Қаз 7-5

**ISBN 9965-35-453-7 – Т. 2.
ISBN 9965-35-451-0**

**© Сүйеніш Қомшабай, 2008
© «Фолиант» баспасы, 2008**

ҚАН ЖЫЛАЙДЫ ҚУ ЖҮРЕК

* * *

Ет-жүрегім,
Неге езіле бересің,
Қайта-қайта сөгіп жанның көбесін?
Тағы да бір шер жамағың келе ме,
Жімай жатып «төсектегі» шер есін.

Байғұсым-ау,
Көзі жасты байғұсым,
Білем, бордай езілмесін жайға ішің.
Артықтау ғой артам деуің иыққа,
Дүниенің таусылмайтын қайғысын.

Тірлік бітпей жерде қайғы бітер ме,
Аз дейсің бе сен секілді «үкі» елде?! –
Қыр ізінен тірсектейтін өкшелеп,
Дем біткенше жұндей талай түтер де...

Сен мұнды деп мұнданбайды дүние,
Түйір, е деп түкке алғысыз,
Түйір, е!
Шырт түкіріп тастай салар қоқысқа,
Қарамайды қансоқталы күйіне.

Шым-шытырық түсіп жықпыл шырға,
Санаң сапсып,
Айналардай миың да.
Мен-зен жүру оңай емес,
Тек арты,
Шер-шеменге кетсе айналып қын да...

* * *

1

Омыртқа бір, жұлымың,
 Жүрек,
 Бауыр –
 Несін түгел санайын?!
 Бір биенің құлымы,
 Бір айғырдың сідігіміз, ағайын.
 Бір бесікке бөленіп,
 Бір алақан, жылу ап бір уыстан.
 Бір емшекті тел еміп,
 Киіз үйде қатар жаттық, туысқан.

Бір бұтандың гүліміз,
 Күн көзіне қатар тосқан сауырын.
 Ажырамастай жігіміз,
 Еншім әлі бөлінген жоқ, бауырым.

2

Өтірік пе?
 Шын бәрі!
 Кім біледі, қай ит тиіп кеткенін?!
 Сырдағы да,
 Қырдағы,
 Сүр тұлкіге айналғандай Кек Бөрің.

Өтірік пе?
 Бәрі шын!
 Даулап жүрген жандай ескі кектерін.
 Ұыз жас та,
 Кәрісі,
 Өз атасын жүр түгендер, тек тегін.

Өтірік пе?
 Жалған жоқ!
 Мекіренгенмен басымыз бір піспейді.
 Көзге ғана Алдар бол,
 Сырт айналып Жантықтығын істейді...

3

Ақпын деме!
 Ант ішпе!
 Індег «дертке» шалдықпаған кем пенде.
 Сиыр сөске,
 Тал түсте,
 «Ауырады» ай мүйізді серкен де!..

Айы да аман,
 Күні аман,
 Не жетпейді серкелерге сұзісіп?!

Бірі інің де,
 Бірі ағаң,
 Мүйіздері жатқан сынып, көзі ісіп.

Алты ауыз боп,
 Араз боп,
 Бірін бірі іштен шалып жатқанда.
 Түсем дейтін сабаз жоқ,
 Жым білдірмей құрган тор мен қақпанға.

4

Азу тісі он қарыс,
 Қыр астында қан аңсаған сұмдар бар.
 Не қабан,
 Не жолбарыс,
 Бас салар деп ойланса етті мұндарлар.

Бәрі адыра қалмай ма,
 Темір құрық тағы түссе мойынға?!

Бес елі сор мандайда,
 Жон арқаңды сойыл да осып, дойыр да.

Қал-құлт тірлік ілекер,
 Құлақ кесті құлы болып басқаның.
 Корлықпенен күні өтер,
 Қазақ дейтін бағы қара қасқаның...

5

Жырта-жырта тапты не,
Аға інінің,
Іні ағаның жағасын?!
Бәле іздемей, бақ тіле,
Шыққан қап та,
Сап та біреу Алашым!..

* * *

Қанша қайра,
Қайта-қайта өткірле,
Бар уытың қалған сынды тек тілде.
Көрінген құстың үясына көз салған,
Көкек дәуір қас қаққанша өттің бе?!

Сері сезім суынғандай – самарқау,
Босаң тартып қына белді бар арқау.
Шоқ атқылаپ күнде маздал жататын,
Анда-санда дым бүркеді жанартау.

Жүрегің де самсоз –
Сұлқ қалғандай,
Күйкі тірлік қажытты ма сандалбай.
Дір-дір қағып үргелектей береді,
Дәл қасында дайын тұрған дар бардай.

Бәрі, бәрі –
Жаны жоқтай сүлесок,
Селт етпейтін секілді жүз дүре соқ.
Көкек дәуір бойынды енді жылытпас,
Жасағаннан мың мәртебе тіле шоқ.

Ұрасың кеп,
Күнде ұрасың санынды,
Белден кешіп бұлындаған сағымды.
Басылмайды соры қалың сағыныш,
Ауық-ауық сыздатады жанынды...

* * *

Ит мініп,
Ирек қамшылар,
Замана кері кетерде.
Сүйегінен де қан сығар –
Мөлтендеп күнде мекерге.

Ит мініп,
Ирек қамшылар,
Бұзылса пейілі пендениң.
Түшкіріп көрмей жан шығар,
Құрғамай жатып жөргегің.

Халық құла,
Хан шұбар,
Жаға буды тірлігі.
Адам сирек хал сұрап,
Бітсін бірге кіндігі.

Қаңсып намыс,
Қаңсып ар,
Қастерлейтін кісі кем.
Аршып ал дер,
Аршып ал,
Боқ-сідіктің ішінен.

Қыңсылайды қаншық ар,
Көрінгенге асылып.
Тар жеріне «тал» сұғар,
Қаперде жоқ асылық.

Таңсық ұят,
Таңсық ар,
Құмалақ құрлы тасбиғың.
Жермен жер бол жаншылар,
Жақсы нышан,
Жақсы ырым.

Кесірден кесел айырмай,
Бақсы да дал,
Балшы да.
Жұрт көзіне зайырдай,
Жорғалаған заңшы бар.

Сеңге сокқан сазандай,
Сарсылар жұрт,
Сарсылар.
Иттікten жүрген тазармай,
Заманға қара нар шыдар!..

* * *

Көк мылжыңың бар ма бітер бір күні,
Бесті қырт-ау, бесті қырт?!
Қанжығаға байлағалы қаш-шан қызыл тұлқіні,
Есті жұрт.

Сен сияқты көпірмейді көк жағал бол ауызы,
Бөспебай!
Сөздерінің көбірек те дәні, аздау қауызы,
Көніл де бай, көш те бай.

Асығып та аптықпайды – жаяу бұлкіл, жорға аяң,
Жоқ бәйгі.
Бағыт та аян ат тірейтін, жол да аян,
Керек жерде тоқтайды.

«Көштің жүгі аумаса да» – бар уайым, бар қайғы,
Ешпе емес.
Сен секілді бос белсенді, бос тыртаңға бармайды,
Асамын деп бес белес.

Кеше пейіш! Ертең пейіш! Бүгін де!
Езгенің.
Қалмасаң тек обалына түбінде,
Өзіңің де өзгенің...

* * *

Қодығындай есектің,
Қыдың-қыдың,
Қыдыңда.
Құйрық тігіп неше өттің,
Көрмегендей қырында.

Етсем бе екен кепшірім,
Ес кемдік пе, ес кемдік?!
Өзің айтшы кесімін,
Әлде есек бол өскендік?!

* * *

«Жем етсе деп,
Адалсынған келеді итті қылғытқым».
Өлекседей,
Күнде қарға шоқиды көзін шындықтың.

Бет шие еді,
Онсыз да өзі арса-арса шандырдай.
Тек сүйегі,
Мұжігесін қырым етін қалдырмай.

Кен ірерде,
Сүйек қоса сықырлай ма, қайтеді?
Кемірер де,
Тұбі оны да тіске басып әй, тегі!

Бірте-бірте,
Қалмауы да бәлкім мұлде қаңқасы.
Сілке-сілке,
Тозаң болып жентек-жентек жаңқасы.

Шымырлатып,
Жон арқаңды шырылдаған дауысы.
Шыңылдатып,
Күңіренердей сайын дала, тау іші.

Қаңсыраған,
Жанын-тәнін қарақшыдай қорып құр.
Ар сынаған,
Жамау-жасқау жүрек өзір соғыш түр...

* * *

Үзғар қарып,
Жел өтпей,
Жылды болып орының –
Кемпіршуақ керектей,
Молдаторғай,
Момыным.

Қанын тартса қара жел,
Жабағы жұн бұрқырап.
Пана бер деп,
Пана бер,
Қылдай сүйек сырқырап.

Әр бұтаның түбінде,
Күні бойы бұрісіп.
Ертең,
Әлде бүгін бе,
Кететіндей күн ысып.

Әлсін-әлсін телміріп,
Қабақ түйген аспанға.
Қалғандай ма енді үміт,
Қалқып жауған жас қарда.

Мұңымыз бір,
Қайғымыз,
Сен құссың, мен адаммын –
Жайлы қыс пен
Жайлы күз,
Бетін баққан заманның.

Көні кепкен – суатқа –
 Мен де бірі кенденің.
 Көптен зәру шуаққа,
 Жаурап жүрген пендемін...

* * *

Шың басына біте берсін шынарың,
 Даусыз еді бір күні морт сынарың.
 Кім жолайды жаны қарау адамға,
 Шірік ағаш шеге ұстай ма, шырағым?!

Сәкіце де септігі жоқ,
 Сөреге,
 Курап қалған сен бір дәңбек бөрене.
 Екі аяқты пенде түгіл,
 Конбайды,
 Бәдіктеніп быт-быттаған бөдене.

* * *

Жан пида деп,
 Жан пида,
 Бұршақ салып мойынға.
 Жасадың ба жарты ила?
 Сойыл да жеп,
 Дойыр да!

Ханталапай күтіп пе ең,
 Қаймақ тимес ерінге.
 Буға айналып ұмітпен,
 Қан бол аққан терің де.

Жанға түскен жарамның,
 Аузын кунде мың жалаң.
 Екі албарлы адаммын,
 Миды жүрген мылжалап.

Тұнық судан бақа аулаң,
Лай судан балықты.
Тайраңдайды сақау бақ,
Тоқалы ғып нарықты.

Өріп күпі битіндей,
Шуылдаған шүрегей.
Шикіңді жеп шикіңдей,
Көн сызырып іремей.

Тілі екеудің –
Діні екеу,
Үштің бірі қодырен.
Құл өтеу ме,
Құн өтеу,
Бөтен жүрттың боғы да ем.

Қарау қамыс жарлауыт,
Қара суы борсыған.
Көрі қурай сарнауық,
Зор шыдамы –
Сор шыдам.

Көлкілдеген көк сағым,
Құннің көзі көрінбей.
Санаңдағы көп сарын,
Жан қойсын ба кемірмей?..

Шыққыр көзің шықпайды,
Сағыр болып құлағың.
Сезбес пе едің түк қайғы,
Көрмес пе едің ылаңын?..

Таяп тоба қазыққа,
Тасбауырлау тағдырың.
Кептіруге жазып па,
Қан тамырдың тандырын?..

Сүзек болған сырқастай,
Тірі аруақ сүлдерің.
Қылғытады ұрт ашпай,
Қырна емін де,
Сірне емін.

Бітеу жара сыздайды,
Тәнді кеулең жегі құрт.
Бір ысып,
Бір мұздайды,
Тал бойыңың демі жұт.

Аш бөрідей жер тырнап,
Жетім көніл ұлиды.
Азынаған жел тыңдал,
Аз дәрмен де қуриды.

Тұн қатып,
Тұс қашардай,
Қабақтардан қар жауып.
Күйікті ойды баса алмай,
Кешкі шерің таңға ауып.

Толарсақтан қан кешіп,
Торсықтан су ішердей.
Тербетілген тал бесік,
Қаралыдай кісі өлмей.

Сілекейге жұбанып,
Арманыңды сұр етіп.
Ескі дерпті мұрағыш,
Күн артынан күн өтіп.

Тапсыратын тыңшыға,
Адамындай шет елдің.
Серігім бол мұң сірө,
Дүниеден өтермін!..

* * *

«Көсем» едің кешегі,
Қалдың қара көсеу бол.
Қалыңдығы бес елі,
Қос көрпеше төсеу жоқ.

Тектілер де,
Бектер де,
«Сіздікі деп осы ара».
Шығушы едің тек төрге,
Бұйырса енді босаға?!

Отап шығып елді «айтпен»,
Жамап жердің жарығын.
Отырушы ең кел-қайтпен,
Ортайды ма қарының?

Тұңғыш туған ұлыңдай,
Құнде тығып көмейге.
Қол қусырып құлыңдай,
Ешкім ләппай демей ме?

Бұл-бұл үшқан көзіңнен,
Көксеп қазір сол шақты.
Табыстың ба –
Безінген,
Шал-шауқанмен он шақты?!

Опасы аз деп езілме,
Дүние жүрер жөнімен.
Ағатай-ау,
Өзің де,
Кімдерге опа беріп ең?!

* * *

Ұлпа қар күткен,
Ұлпа қар,
Жалаңаш жатқан қырқалар.
Мезгілің өтіп барады-ау,
Ақ торғын көрпе қымтанар.

Ән де жок,
Жыр жок шырқалар,
Аспаннан болмай бір хабар.
Бұк түсіп үнсіз жатырсың,
Қабағы қалың қырқалар:

Сонда ма бағың шын табар? –
 Ақ аспан түтеп бұрқады ал!
 Жаураған жаның жылынса,
 Жамылған ақ тон қырқалар...

* * *

Шойтабаным,
 Шойман қара шойтығым,
 Қу жаныңды жесе, бермей ой тыным –
 Кімге айтарсың,
 Тыңдар сені қай пендे,
 Қазақ деген қанбазарда қой: құның.

Иір бұтак қарсы біткен еменге,
 Сенің мұның мен сияқты тереңде.
 Еңірегенде жасқа толар етегі,
 Қалмай бара жатқандай ма ер елде?!

Алты алаштан озып туған арысым,
 Так үшін де таласпай-ак,
 Бақ үшін.
 Бозторғайдай жүрсің күнде шырылдал,
 Жамасам деп жүрттың жыртық намысын.

Жамалар ма,
 Жыртылар ма,
 Білмеймін?
 Ұлы мейлің жер тырналап, үр мейлің:
 Көбеймесе апта сайын,
 Ай сайын,
 Азаймайды кеудендегі зілдей мұн...

* * *

Садағасы арық қара тоқтының,
 Қыбырлаған құмырсқадай жоқ құның.
 Болмашыға қайқандайсың сыр беріп,
 Күнде алдырған қыршаңқы аттай шоқтығын.

Мәпіліксің,
 Қара лайдан жаралып,
 О баста Алла қойған мидан ада ғып.
 Көуек басқа құтаймады түк білім,
 Қыр ізінен түссең де он жыл шам алып.

Бір сөзінің жаранасы жуыспай,
 Суып қалған быламықтай бу үшпай.
 Қу қамыстың үпелегі қауқарсыз,
 Ішпін алған дүңкілдейді қуыстай.

Бозауызың,
 Былжырайсың бірдеме,
 Аузын ашқан кесірткедей шілдеде.
 Не шығады саңылауы жоқ кеудеден,
 Тоқетері –
 Бұлдіресің,
 Үндеме!

* * *

Қарағым,
 Қалайсың деп хал сұрадың,
 Қанатын қамыс қаққан қаршығамын.
 Қалқиған қаракшыдай қаумет қалды,
 Қажыдым,
 Қалжырадым,
 Қансырадым.
 Үзіліп шірік жіптей нар шыдамым,
 Білмеймін қашан, қайтіп жан шығарын?..

Күлме де, күйіме сен,
 Жылама да,
 Мың жыл серік болғалы мұң ағаңа.
 Қеміріп жұлынқұрттай күні-түні,
 Қан түссе қайтем қара бұғанаға?!

Ұқпай ма басқа мұны,
 Ұға ала ма,
 Мандайға тағдыр жазған сыбаға да...

* * *

Көңіл деген көк дөнен,
Жеткізбейді желге де.
Көк аттыдай көлденен,
Жатыр дүние дөңгелеп...

Бірде ұстасып жалынаң,
Бірде ұстаптай осқырып.
Жарқылдаған таңынаң,
«Мәңгірейді» бос тулып.

Жолың жықпыл шырғалаң,
Жүргізбейді шырмауық.
Шалыс бассаң бір қадам,
Төнетіндей мың қауіп.

Жем түсіріп аяққа,
Қақсатады қанжілік.
Ара-тура ай,
Апта,
Мұздап қалған жан жібіп.

Көтере алмай еңсенді,
Марту басып жатқандай.
Тиғызбайды кемсенді,
Табанында тапталмай.

Қанден алып шалғайдан,
Құзғын құсқа жеміт бол.
Ақыл да ада,
Шарғы-айлаң,
Басың тебер –
Бәрік – доп.

Иек артпа астында,
Баспалаған сор бардай.
Қабылан ба,
Қасқыр ма,
Құтылмассың жондалмай.

Былқылдаған кілегей,
Қас қаққанша көктайғақ.
Кімі бауыр,
Кімі өгей,
Қара қойдай етке айдал.

«Бір тәужімі болармен»,
Таусылады тәубаң да.
Құлқуаллаға қонар ма ем,
Бітер соңғы саудаң да.

Көніл не айтар, көніл не?
Желік басқа,
Жел басқа.
Жүгінсең ит өмірге,
Жер баспа дер,
Жер баспа!..

* * *

Сағымдай құбылған, сабындар бұзылған,
Кер заман есік қақты да –
Бейбастақ ұлыңнан, бейәдеп қызыңнан,
Ар кетіп, артық тантты ма?

Аяғын артық баспайды, есігінді ашпайды,
Жақын да пайдаң болмаса.
Жағалап мас байды, жаңа жас байды,
Арқасын тосып жондаса.

Аузында Құдайы, қолында Құраны,
Қоңыздай өрген кіл «емші».
Белгісіз тұрағы, таусылып шыдамы,
Екінің бірі тіленші.

Басында тарағы, алдында арағы,
Базардың бәрі бақалшы.
Пенде аздау саналы:
«Бағасы шамалы,
Бата алшы дейтін, бата алшы!»

Жүректі тоздырған, жүйкені қоздырған,
 Бұл не заман – қандауыр?
 Көңілді без қылған, көзінді боз қылған,
 Бордай тозып қалды ауыл...

Құдасы бол құданың,
 Құнан қойдың сорпасы.
 Таусылмай ма,
 Шырағым,
 Қалқып ішер тортасы.

Шаң жүқпастай шашанды,
 Күн шалмастай шекесін –
 Жылу жинап қашанғы,
 Ел-жұртты ығыр етесің?

Аусар көніл,
 Тоң мойын,
 Аздырмайды деймісің?!
 Соңғы ойын деп,
 Соңғы ойын,
 Қылп етпей ме кейде ішің?

Сыбай-салтаң,
 Салдауыр,
 Тыңқисалдық өмір ме?
 Тәнге ауыр – Жер –
 Жанға ауыр,
 Не істемексің көрінде?!

* * *

Дұылдаған дүниенің,
 Бір пүшпағын илемей,
 Көлеміндегі түйменің,
 Тым болмаса инедей!

Тигізбесең пайданды,
 Борсықсың да індегі.
 Бөлек ішіп айранды,
 Аулақ салар іргені.

Жататындай көрде бір,
 Жабысқандай кіндігі –
 Жұнқұрт та бір,
 Сен де бір,
 Жыбыр-жыбыр тірлігі.

* * *

Азамат ең атанжілік,
 Бір құлқабақ келді де –
 Мұрт іскектеп,
 Сақал жұлып,
 Іліп қойды кергіге.

Көшелі жан күндесіндей,
 Тұбі орындаپ мақсатты.
 «Әлі жүр ме деп кесілмей?»
 Бас алмаса жақсы-акты...

Алдаусырат,
 Арқамнан қақ,
 Құл мейлі,
 Қабағынды жұрт көзінше жылы ұста.
 Ішкен асың бойыңа, інім, сіңбейді,
 Қыр арқамнан жүгіртпесең құмырска.

Көкірегіндей көкірегі қажының,
 Ағаң едім,
 Үлкен едім мүшелдей.
 Құдай куә,
 Жоқ қылаудай жазығым,
 Қыр ізіме шырақ алып түсердей.

Алла атымен Құран ұстап қолыңа,
 Өтірік айтпай ет кессе де етіңнен –
 «Әлденеше кесе тұрып жолыма,
 Қайта-қайта қақтың деші бетімнен»?!